

درسنامه کارگاه
مهارت‌های کاربردی
امر به معروف
و
نهی از منکر سازمانی

تهیه کننده:

معاونت تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه

آذر ماه ۱۴۰۲

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

(آل عمران : ١٠٤)

فهرست مطالب

مقدمه:	۵.....
هدف:	۱۰.....
بحث اول: کلیات فقهی انجام فریضتین، شناخت مصادیق منکر و معروف سازمانی (تبیین چیستی) امر به معروف و نهی از منکر.....	۱۱.....
۱. مفهوم و مصداق امر به معروف و نهی از منکر.....	۱۲.....
۲. مراتب امر به معروف و نهی از منکر.....	۱۵.....
۳. مرتبه قلبی امر به معروف و نهی از منکر.....	۲۱.....
بحث دوم: زمینه‌ها و موانع انجام فریضتین در سازمان	۳۱.....
۱. زمینه‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر در سازمان ...	۳۳...
۲. موانع انجام امر به معروف و نهی از منکر در سازمان	۴۰.....

بحث سوم: مهارت‌های کلیدی و کاربردی انجام فریضتین در سازمان (مهارت‌های انجام دو فریضه به صورت قلبی، زبانی و عملی در سازمان)	۳۹
۳. مهارت‌های کاربردی:	۴۰
اولین مرحله؛ قلبی:	۴۰
دومین مرحله؛ زبانی:	۴۲
سومین مرحله؛ عملی:	۴۵
بحث چهارم: روش تمرین دعوت عمومی امر به معروف و نهی از منکر با اولویت دفع منکر	۵۱
تکمله	۵۶
الف) تشبیهاتی در بیان اهمیت امر به معروف؛	۵۶
ب) فلسفه امر به معروف و نهی از منکر:	۵۸
ج) برخی از آثار امر به معروف و نهی از منکر:	۶۱

مقدمه:

«امر به معروف» و «نهی از منکر» دو فریضه بزرگ و دو فرع از فروع ده‌گانه دین مبین اسلام محسوب می‌شوند. گذشته از عنایت خاص قرآن کریم به این موضوع و نیز سیره‌ی نظری و عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و دیگر اولیای دین، در نگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام امر به معروف و نهی از منکر جایگاه ممتاز و ویژه‌ای دارد.

امر به معروف و نهی از منکر از منظر علی علیه السلام، با فضیلت‌ترین اعمال بندگان خداوند، غایت دین، قوام شریعت، خلق الهی و بالاتر از جهاد در راه خدا معرفی شده است. سخنان بسیار نغزو گهرباری از آن حضرت در این خصوص به ثبت رسیده است که در ادامه و نیز در بخش‌های دیگر این متن به تناسب بیان خواهد شد. در اینجا چند روایت از امیرالمؤمنین علی علیه السلام که به تنهایی بیانگر ارزش و برتری این دو فریضه نسبت به سایر واجبات است، ارائه می‌گردد.

(۱) فرموده‌اند:

«امر به معروف با فضیلت‌ترین اعمال خلق خداست.»^۱

این گفتار که اطلاق نیز دارد، امر به معروف را نسبت به همه اعمال و کردار بندگان خدا، برتر و با فضیلت‌تر معرفی نموده است و به تنهایی ارزش والای این فریضه را اثبات می‌نماید.

در جای دیگر، حضرت امر به معروف و نهی از منکر را غایت و هدف نهایی دین دانسته است:

(۲) فرموده‌اند:

«غایت دین، امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود است.»^۲

در اینجا سه عنصر «امر به معروف»، «نهی از منکر» و «اقامه‌ی حدود» که همگی در یک راستا و هدف می‌باشند، غایت و منتهای هر دینی از جمله دین مبین اسلام دانسته شده است. این حدیث نیز به خوبی نشانگر اهمیت و ارزش امر به معروف و

۱. الآمدی، عبدالواحد. غررالحکم و دررالکم. مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیوت:

۱۴۷۰ / ۵ / ۱۹۸۷ م، ج ۱، ص ۱۰۳، ش ۱۱۹۸

الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ أَفْضَلُ أَعْمَالِ الْخَلْقِ

۲. همان، ج ۲، ص ۴۵، شماره ۲۸.

غَايَةُ الدِّينِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَإِقَامَةُ الْحُدُودِ

نهی از منکر است. قریب به همین معنا را امیرمؤمنان با تعبیری دیگر چنین بیان داشته‌اند:

(۳) فرموده‌اند:

«برپایی شریعت به وسیله امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود ممکن است.»^۱

سه عنصر ذکر شده، از طرفی «غایت دین» و از یک طرف «قوام شریعت» محسوب می‌شوند. در خصوص ارتباط این سه فریضه با همدیگر در گفتار مولای متقیان، موارد دیگری بیان شده است که در بخشی جداگانه (امر به معروف و نهی از منکر و اقامه‌ی حدود) درباره آن بیشتر توضیح داده خواهد شد.

(۴) امام علی علیه السلام، در کلامی دیگر امر به معروف و نهی از منکر را دو «خلق» و صفت خداوند می‌داند.

«همانا امر به معروف و نهی از منکر دو خلق از اخلاق خداوند سبحان می‌باشند.»^۲

۱. همان، ص ۸۰، شماره ۱۰۴.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، تصحیح صبحی صالح، قم، هجرت، ۱۴۱۴ق، خطبه ۱۵۶، ص ۲۱۹.

إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ، لَخُلُقَانِ مِنْ خُلُقِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ

در این حدیث خداوند متعال نیز «امر به معروف» و «ناهی از منکر» دانسته می‌شود که خود نشانگر کمال فضیلت و ارزش برای این دو فریضه می‌باشد. همین فضیلت برای آمران به معروف و ناهیان از منکر کافی است تا مقتدای خود را در این راه مقدس، خداوند تبارک و تعالی بدانند و متوجه باشند که در چه مسیر مقدس و مهمی قدم برمی‌دارند.

۵) و نیز آن حضرت فرمود:

«وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفَتُهُ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ

.تمام کارهای نیک و حتی جهاد در راه خدا، در مقابل امر به معروف و نهی از منکر چیزی نیست مگر به اندازه رطوبتی که از بخار دهان خارج می‌شود در برابر دریایی مواج و پهن‌آور.»^۱

«نَفْثَةٌ» مقدار آب کمی است که از دهان خارج می‌شود و از «تف» کمتر است. همچنین به معنی لعاب دهان و نیز رطوبت

۱. ابن ابی الحدید، ابو حامد. شرح نهج البلاغه. دار احیاء التراث العربی، بیروت: ۱۴۰۹ هـ / ۱۹۸۹ م، جزء ۱۹، صص ۴۱۰. ۴۱۱.

کمی که در بخار دهان وجود دارد آمده است.^۱ «لُجَّ» آب زیاد و موج دریا است و «بَحْرٍ لُجِّيٍّ» به معنی دریایی پرموج و پهناور است.^۲ بنابراین، از دید آن حضرت ارزش و فضیلت امر به معروف و نهی از منکر تنها از هر عمل و فریضه دینی دیگر بالاتر و برتر می‌باشد، بلکه براساس سخنان ایشان چنانچه همه‌ی اعمال دیگر را در یک کفه ترازو قرار دهند و امر به معروف و نهی از منکر را در کفه‌ی دیگر، کفه‌ی مربوط به امر به معروف و نهی از منکر سنگین‌تر خواهد بود.

بالاتر از آن این‌که، در این مقایسه و موازنه، ارزش و مقدار همه‌ی اعمال نیک در مقابل یکی از آن‌ها که امر به معروف و نهی از منکر است، به‌طور خارق‌العاده‌ای سبک‌تر و پایین‌تر است؛ چراکه نسبت میان آن‌ها، مانند نسبت قطره‌ی آب است در مقابل دریا.

۱. ابن فارس، ابوالحسین احمد. معجم مقاییس اللغة. انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم: ۱۴۰۴ هـ، ج ۵ ص ۴۵۷. الراغب الاصفهانی. المفردات فی غریب القرآن. دفتر نشر کتاب، بی‌جا، ۱۴۰۴ هـ، ص ۵۰۰.

۲. معلوف، لوئیس. المنجد فی اللغة. اسماعیلیان، تهران: ۱۳۶۲، چاپ اول، ص ۷۱۳.

هدف:

برآورد میزان آمادگی و توانمندی مهارتی پاسداران و پوش و حرکت جهادی برای احیاء و اقامه فریضتین در سازمان.

منظورها:

با توجه زمینه‌های مؤثر فرهنگ سازی انجام دو فریضه‌ی الهی در سپاه، برخی ضرورت‌ها و اهمیت‌ها به اختصار ذکر می‌شود:

۱. اطاعت‌پذیری، عمل به دستورات الهی و جلب رضایت و امداد خداوند.

۲. عملی نمودن فلسفه انجام دو فریضه در اصلاح امور و رفع نارسایی‌ها.

۳. پاسداری از فضیلت‌ها و ستیزه و جهاد علیه زشتی‌ها و پلیدی‌ها.

۴. جلوگیری از پیامدهای ترک فریضتین (تضعیف شایستگان و تسلط اشرار، گسترش فساد، محرومیت از برکات الهی و...)

۵. حاکم شدن عدالت اجتماعی و رفع بی‌عدالتی.

۶. ایجاد حس همگرایی و مسئولیت اجتماعی برای خدایی شدن سبک زندگی

۷. دستیابی به پیشرفت امور و قدرت پیش‌روندگی و معنوی سازی سازمان و پیش‌برندگی انقلاب اسلامی.

۸. ایجاد الگوی مناسب برای نهادینه کردن ارزش‌ها و شایستگی‌های

پاسداری در سپاه.

بحث اول:

کلیات فقهی انجام فریضتین،

شناخت مصادیق

منکر و معروف سازمانی

(تبیین چیستی)

امربه معروف و نهی از منکر

۱- مفهوم و مصداق امر به معروف و نهی از منکر

در نگاه کلی هرگونه تلاش مشروع و عقلانی اثرگذار و به‌کارگیری وسایلی که برای تحقق معروف‌ها و محو منکرهای فردی و اجتماعی صورت می‌گیرد «امر به معروف و نهی از منکر» محسوب می‌شود.

حضرت امام خامنه‌ای داماد نیز فرموده‌اند:

«امر به معروف و نهی از منکر یعنی مردم را به‌کار نیک واداشتن و از کار زشت بازداشتن ... امر به معروف یعنی شما همه مسئولید که معروف را، نیکی را گسترش بدهید، امر کنید به آن؛ نهی از منکر [یعنی] زشتی را، بدی را، پلشتی را نهی کنید؛ جلوی آن را بگیرید با شیوه‌های مختلف»^۱

۱. دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین. ۱۳۹۳/۰۹/۰۶

سؤال:

معیار و مبنای معروف و منکر چیست؟

انجام فریضتین بستگی به شناخت موضوع دارد و ملاک و معیار معروف و منکر بودن به شناخت مصادیق کمک می‌کند. مصداق‌یابی یکی از ضرورت‌های احیاء و اقامه فریضتین است. استاد محترم از افراد بخواهد مصادیق معروف و منکر مهم و مهم‌تر را بیان کنند.

مبنا					مصادیق معروف و منکر
...	قانون و مقررات	فطرت انسانی	عقل	شرع	

۲. مراتب امر به معروف و نهی از منکر

از دیدگاه امام علی علیه السلام، فریضه‌ی امر به معروف و نهی از منکر سه مرتبه دارد:

(۱) مرتبه قلبی؛

(۲) مرتبه‌ی لسانی (زبانی)؛

(۳) مرتبه یدی (دستی و عملی).

این تقسیم‌بندی در کتاب‌های فقهی علمای اسلام نیز رایج گشته و تمامی فقها به هنگام بحث از این فریضه، آن را به سه مرتبه به شرح فوق تقسیم می‌نمایند. هریک از مراتب مذکور خود دارای مراحل است که آمروناهی با رعایت اصل «اليسر فلاحسر» (از ساده به سخت) باید امرو نهی نمایند. در اینجا ابتدا روایت‌هایی از آن حضرت را در این خصوص می‌آوریم، آنگاه در خصوص پایین‌ترین مرتبه یعنی مرتبه‌ی قلبی که حداقل مراتب است، بحث مستقلی خواهیم داشت.

الف) مراتب سه‌گانه‌ی امر به معروف و نهی از منکر:

(۱) امام علی علیه السلام فرمود:

«با دست و زبان نهی از منکر کن و با تمام وجود از

کسی که مرتکب آن می‌شود، دوری نما.»^۱

مراتب سه‌گانه‌ی امرو نهی در این روایت از مشکل به آسان (دست، زبان، قلب) بیان گردیده است. دوری جستن از فرد گناهکاریکی از مراحل مرتبه‌ی قلبی است که در این روایت به عنوان حداقل اقدامی که انسان باید در مقابل مرتکب منکر انجام دهد، ذکر گردیده است.

(۲) و نیز فرمود:

«هرگاه کسی دید که به دشمنی و نافرمانی حق عمل می‌شود و منکری رواج می‌یابد و آن را قلباً انکار نماید و از آن بیزاری جوید، راه به سلامت برده و از گناه تبرئه می‌شود. هرکس آن را با زبان نیز انکار کرده و با آن به مخالفت برخیزد، اجر و پاداش نیز دریافت داشته و چنین کسی از قبلی بهتر است. هرکس آن را به وسیله‌ی شمشیر انکار و با آن مبارزه نماید و کاری کند که جبهه‌ی حق و کلمه‌الله متعالی شود و جبهه‌ی ناحق و جانب

۱. نهج البلاغه، همان، حکمت [۳۷۹] ۳۷۳، ص ۵۴۱.

وَأَنْتَ الْمُنْكَرُ بِيَدِكَ وَلِسَانُكَ وَبَيِّنُ مَنْ فَعَلَهُ بِجُهِدِكَ

ظالمان پست و خوار گردد، او راه هدایت را پیدا کرده بر
راه مستقیم و راست قرار گرفته و یقین را در قلبش شکوفا
ساخته است.»^۱

حضرت در این جا ضمن این که نهی از منکر را در سه مرتبه
می‌داند، ارزش و اهمیت هریک را نیز یادآور می‌شود که مرتبه‌ی
لسانی را از مرتبه‌ی قلبی و مرتبه‌ی یدی را از مرتبه‌ی زبانی بالاتر اعلام
می‌کند. عمل در حد مرتبه‌ی قلبی باعث می‌شود که انسان خود
را سالم نگه داشته و مرتکب گناه نگردد. در مرحله‌ی زبانی، آمو
ناهی، اجرو پاداش نیز می‌گیرد و در مرحله‌ی پایانی بالاترین پاداش
را که عبارت از هدایت به راه راست و حرکت در آن طریق است،
نصیب خود می‌گرداند.

(۳) همچنان آن حضرت فرموده‌اند:

«گاهی فرد با دست و زبان و قلب نهی از منکر می‌کند،

۱. الآمدی. همان، ص ۲۲۹. شماره ۲۰۰.

أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ إِنَّهُ مَنْ رَأَى عُدُوَّنَا يَعْمَلُ بِهِ وَ مُنْكَرًا يُدْعَى إِلَيْهِ فَأَنْكَرَهُ بِقَلْبِهِ فَقَدْ سَلِمَ وَ بَرَى وَ
مَنْ أَنْكَرَهُ بِلِسَانِهِ فَقَدْ أُجِرَ وَ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِهِ وَ مَنْ أَنْكَرَهُ بِالسَّيْفِ لِيَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ
هِيَ الْعُلْيَا وَ كَلِمَةُ الظَّالِمِينَ هِيَ السُّفْلَى فَذَلِكَ الَّذِي أَصَابَ سَبِيلَ الْهُدَى وَ قَامَ عَلَى الطَّرِيقِ
وَ تَوَزَّرَ فِي قَلْبِهِ الْيَقِينَ

چنین کسی همه‌ی خصلت‌های خیر را تکمیل می‌نماید. گاه تنها با زبان و قلب نهی از منکر کرده و مرتبه دستی را ترک می‌نماید، چنین فردی دو خصلت خیر را به چنگ آورده ولی یکی را ضایع نموده و از دست داده است. گاهی نیز فقط در قلب نهی از منکر نموده و مرتبه‌ی دستی و زبانی را رها می‌کند وی در این حالت دو خصلت شریف و برتر را از دست داده و تنها به یکی از خصلت‌های سه‌گانه اکتفا نموده است. گاهی نیز نهی از منکر را در زبان، قلب و عمل رها و ترک می‌کند، در این حالت فرد مزبور مرده‌ی متحرک است.^۱

«مرده‌ی متحرک» بهترین تعبیر برای کسی است که حتی در قلبش نسبت به معروف‌هایی که به آن‌ها عمل نمی‌شود و منکراتی که رواج پیدا می‌کند، عکس‌العمل نشان نمی‌دهد. این چنین کسی به راستی که مرده‌ای است در بین زندگان؛ چرا که

۱. الآمدی. همان، ج ۲، ص ۶۳، شماره ۸۰.

فَمِنْهُمْ الْمُتَنَكِّرُ لِلْمُنْكَرِ بِيَدِهِ وَ لِسَانِهِ وَ قَلْبِهِ فَذَلِكَ الْمُسْتَكْمِلُ لِخِصَالِ الْخَيْرِ وَ مِنْهُمْ الْمُتَنَكِّرُ بِلِسَانِهِ وَ قَلْبِهِ وَ التَّارِكُ بِيَدِهِ فَذَلِكَ الْمُتَمَسِّكُ بِخَصْلَتَيْنِ مِنْ خِصَالِ الْخَيْرِ وَ مُضَيِّعُ خَصْلَةٍ وَ مِنْهُمْ الْمُتَنَكِّرُ بِقَلْبِهِ وَ التَّارِكُ بِلِسَانِهِ وَ يَدِهِ فَذَلِكَ مُضَيِّعُ أَشْرَفِ الْخَصْلَتَيْنِ مِنَ الثَّلَاثِ وَ مُتَمَسِّكٌ بِوَاحِدَةٍ وَ مِنْهُمْ تَارِكٌ لِإِنْكَارِ الْمُتَنَكِّرِ بِقَلْبِهِ وَ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ فَذَلِكَ مَيِّتُ الْأَحْيَاءِ

قلب او که مایه‌ی حیات و مرکز تحرک اوست، از خاصیت افتاده و در واقع مرده است.

۴) امام علیه السلام در این باره فرمود:

«اولین مرتبه‌ای از جهاد که در آن شکست می‌خورید، جهاد با دست است، سپس جهاد با زبان و آنگاه جهاد با قلب‌های تان می‌باشد. هرکس در قلبش معروفی را جای ندهد و منکری را از آن نراند، سرنگون می‌شود.»^۱

در کلام قبلی حضرت، تارکان فریضه‌ی امر به معروف و نهی از منکر را در مرتبه قلبی، مرده‌ای در بین زندگان، و در این جا سرنگون شده‌ای که سرش به پایین و پاهایش به طرف بالاست، معرفی فرموده است. این عبارت‌ها، تحقیرآمیزترین تعبیراتی هستند که از زبان امام معصوم نسبت به این دسته از افراد بیان شده است. روایت‌های مذکور همگی در مقام بیان مرتبه‌های سه‌گانه‌ی امر به معروف و نهی از منکر و ارزش و اعتبار هر یک از آن‌ها هستند که انسان مؤمن باید در هر سه مرتبه، عامل به این فریضه باشد تا

۱. نهج البلاغه، همان، حکمت ۳۷۵، ص ۵۴۲.

أَوَّلُ مَا تُغْلَبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْجِهَادِ بِأَيْدِيكُمْ ثُمَّ بِأَلْسِنَتِكُمْ ثُمَّ بِقُلُوبِكُمْ فَمَنْ لَمْ يَعْرِفْ يَقْلِبْهُ مَعْرُوفاً وَلَمْ يَنْكِرْ مُنْكَراً قَلْبٌ فَجَعَلَ أَعْلَاهُ أَسْفَلَهُ وَ أَسْفَلَهُ أَعْلَاهُ.

رضایت خداوند متعال را به طور کامل کسب نماید. در دسته‌ای دیگر از روایت‌ها و احادیث از قول امام اول شیعیان، مرتبه قلبی به عنوان حداقل وظیفه یک مکلف مورد توجه خاص قرار گرفته و آن حضرت از شیعیان می‌خواهد اگر برای عمل به مراتب زبانی و دستی عذر و یا بهانه‌ای دارند، لااقل در مرتبه قلبی به درستی عمل نمایند. همچنین مرتبه قلبی خود دارای مراحل است که انتظار می‌رود انسان مؤمن حداقل پایین‌ترین مرحله از این مرتبه را کسب نماید.

۳. مرتبه قلبی امر به معروف و نهی از منکر

۱) امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمود:

«هرگاه یکی از شما، منکری را ببیند و نتواند با دست و زبان جلوی آن را بگیرد، ولی در قلب آن را انکار نماید و خداوند بداند که او صداقت دارد، به وظیفه‌ی نهی از منکر خود عمل کرده است.»^۱

امام در این بیان خود، نهی از منکر قلبی را با دو شرط برای ادای فریضه کافی می‌داند:

اول: انسان نتواند با دست و زبان نهی از منکر کند؛
دوم: خداوند بداند که او صداقت دارد.
در روایات بعد درجات و مراحل این مرتبه بیان شده.

۲) همچنین فرمود:

«کسی که نسبت به کار عده‌ای راضی باشد، مانند

۱. الامدی. همان، ج ۱، ص ۲۸۷، شماره ۱۸۰.

إِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ الْمُتَكَبِّرَ وَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُنْكِرَهُ بِيَدِهِ وَلِسَانِهِ وَأَنْكَرَهُ بِقَلْبِهِ وَعَلِمَ اللَّهُ صِدْقَ ذَلِكَ مِنْهُ فَقَدْ أَنْكَرَهُ

این است که او نیز با آنان در انجام آن کار شریک است.^۱

رضایت یا عدم رضایت و حب و بغض، کمترین حالتی است که باید انسان وارسته و متقی در قلبش نسبت به معروف و منکر داشته باشد.

۳) و نیز در خطبه‌ای فرمود:

«ای مردم، رضا و سخط است که مردم را جمع کرده و هماهنگ می‌نماید. ناقه ثمود را فقط یک نفر از قوم ثمود پی کرد، ولی خداوند همه‌ی آن‌ها را عذاب کرد، چرا که دیگران نیز به عمل آن فرد راضی بودند.»^۲

---

۱. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد. تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶، شماره ۹۸۸۵ ص ۴۳۳.

الرَّاضِي بِفِعْلِ قَوْمٍ كَالدَّاهِلِ مَعَهُمْ

۲. نهج البلاغه. همان، خطبه ۲۰۱، ص ۳۱۹.

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا يَجْتَمِعُ النَّاسُ الرِّضَا وَالسُّخْطُ وَإِنَّمَا عَقَرَتْ نَاقَةُ ثَمُودَ رَجُلٌ وَاحِدٌ فَعَمَّهُمُ اللَّهُ بِالْعَذَابِ لَمَّا عَمَوْهُ بِالرِّضَا

(۴) و فرموده‌اند:

«حداقل مرتبه‌ی نهی از منکر این است که گناهکاران

را با ترش‌رویی ملاقات کنی.»^۱

پس از حصول نارضایتی از انجام کار ناپسند، حداقل کاری که باید فرد مقید انجام دهد این است که با چهره طبیعی با فرد گناهکار مواجه نشود، بلکه اخم نموده و عدم رضایت خودش را از آن کار ناپسند به نوعی بنمایاند. از این روایت و روایت‌های قبل استفاده می‌نماییم که دوست داشتن معروف و دوست داشتن منکر در قلب، گرچه به نوبه خود پسندیده است، اما کافی نیست و فرد باید پس از این حب و بغض، عکس‌العمل ظاهری نیز از خود نشان دهد.

در بحث از شرایط و خصوصیات امر و ناهی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) فرموده‌اند:

«کسی نباش که صالحان را دوست دارد، ولی عمل آنان

۱. حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعة، قم، مؤسسة آل البيت، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۶ ص ۱۴۳.

أَدْنَى الْإِنْكَارِ أَنْ تَلْقَى أَهْلَ الْمَعَاصِي بِوُجْهِ مُكْتَفِرَةٍ

را انجام نمی‌دهد و گناهکاران را دوست ندارد، ولی خودش از آن‌هاست»^۱.

بنابراین پس از دوست داشتن عمل صالح و صالحان، باید سعی کرد که همانند آن‌ها شد تا دیگران نیز به این کار تشویق شوند.

در این باره هم حضرت فرموده‌اند:

«هرگاه خیر را دیدید و به سوی آن شتاب نمودید و آن‌گاه که شر را دیده و از آن دوری جستید رستگار و پیروزید»^۲.

طبق اصول، عامل بودن آمروناهی به اعتقادات و افکار خود. که توقع آن را از دیگران دارد. جزو شرایط حائز اهمیت است و در این میان، سیره‌ی عملی انسان در امور خیر، خود بهترین امر

۱. نهج البلاغه، همان، حکمت ۱۵۰، ص ۴۹۸

يُنْهَى وَلَا يَنْتَهِي وَيَأْمُرُ النَّاسَ بِمَا لَمْ يَأْتِ بِمَا لَا يَأْتِي يُحِبُّ الصَّالِحِينَ وَلَا يَعْمَلُ عَمَلَهُمْ
يُبْغِضُ الْمُنَافِينَ وَهُوَ أَحَدُهُمْ

۲. الامدی. همان، شماره ۱۸۷۶.

إِذَا رَأَيْتُمُ الْخَيْرَ فَسَارِعُوا إِلَيْهِ وَرَأَيْتُمُ الشَّرَّ فَمَتَّبِعُوا عَنْهُ وَكُنْتُمْ بِالطَّاعَاتِ عَامِلِينَ وَفِي
الْمَكَارِمِ مُتَنَافِسِينَ كُنْتُمْ مُحْسِنِينَ فَاتَزَيْنَ

به معروف می‌باشد. این موضوع در فرمایش مولای متقیان ذکر گردیده است که فرمود:

«کسی که خود را مقتدای دیگران می‌داند باید اول خودش را آموزش دهد و کاری کند که تأثیرش بر دیگران به واسطه سیره‌اش باشد نه زبان.»^۱

همچنین پس از حصول بغض و ناخشنودی در دل نسبت به گناه و گناهکاران، باید ناخشنودی خود را از عمل آنان به نحوی (حتی با ترش رویی)، آشکار نمود.

از مجموع مطالب چنین نتیجه گرفته می‌شود که در کلام امام علی (ع)، امر به معروف در مرتبه قلبی، دارای سه مرحله است:

اول: دوست داشتن عمل صالح و صالحان؛

دوم: رفتن به طرف عمل صالح و صالحان؛

سوم: انجام عمل نیک، طوری که باعث تأسی دیگران گردد.

همچنین نهی از منکر در مرتبه قلبی دارای سه مرحله است:

۱. نهج البلاغه. همان، حکمت ۷۳، ص ۴۸۰.

مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا - [فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْدَأَ فليبدأ بتعليم نفسه قبل تعليم غيره و ليكن تأديبه بسيرته قبل تأديبه بلسانه]

اول - بغض و سخط نسبت به گناه و گناهکاران؛
دوم - برخورد ترش رویانه با گناهکاران؛
سوم - دوری جستن و اجتناب از عمل زشت. (تا باعث عبرت
دیگران باشد)

بحث دوم:

زمینه‌ها و موانع
انجام فریضتین در سازمان

یکی از مسائل مهم در محیط سازمان این است که علیرغم شناخت کافی نسبت به فریضتین و مشاهده برخی منکرات، افراد سازمان از انجام آن سرباز می‌زنند و امر به معروف و نهی از منکر زمین می‌ماند و آثار و پیامدهای ناگوارش بر سازمان معنوی تحمیل و آلودگی و توانمندی آن کاهش می‌یابد. در این بحث سؤال مهم این است که آیا امکان انجام این دو فریضه وجود دارد؟ یا موانعی هست که مانع از انجام آن می‌شود. پاسخ آن به‌طور قطع بدون تحلیل صحیح به دست نمی‌آید و می‌بایست نظرات افراد را در این رابطه جویا شد.

۱. زمینه‌های انجام امر به معروف و نهی از منکر در سازمان

سؤال اول: در این مرحله به عنوان نمونه برخی زمینه‌های انجام این فریضه در سازمان بازگوشده است که باید توسط افراد تکمیل گردد و موارد جزئی‌تر که به نوعی می‌تواند در دایره امر به معروف و نهی از منکر قرار گیرد، برشماری شود و موارد مهم‌تر و مبتلابه با ستاره مشخص گردد.

(جدول صفحه بعد)

زمینه‌ها و بسترهای امکان امر به معروف و نهی از منکر		
انتصابات و مسئولیت دهی	فرامین و دستورات	نظامات و مقررات و ضوابط
ترفع درجه و ارتقاء	اولویت‌ها و ضرورت‌ها	اختیارات و تصمیم‌گیری‌ها
شایستگی‌ها و صلاحیت‌ها	مأموریت و حضور در مناطق آن	سازماندهی و محل به کارگیری
فرهنگ و جو سازمانی	سبک مدیریت و فرماندهی	حق تحصیل و آموزش
نظم و انضباط فردی و سازمانی	استفاده از سخت افزار و نرم افزار	بهره‌گیری از امکانات و تجهیزات
اعطاء امتیازات و وام	واگذاری اعتبارات و بودجه	برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی
اهتمام به جنبه‌های معنوی به موازات مسائل مادی	مسکن و نحوه خانه‌دار شدن	بهره‌مندی از امکانات زیارتی و تفریحی

روابط فیما بین کارکنان و فرمانده	توجه به کرامت و عزت خانواده کارکنان	توجه به روحیه و انگیزه‌ی نیروی انسانی
وحدت و انسجام سازمانی	گزارش‌دهی و انتشار اخبار	رفتار فرمانده، روحانی و مربی و سایر عناصر مؤثر
.....	.....	اطاعت‌پذیری و انجام دستورات سلسله مراتب

کسب شرایط

امربه معروف و نهی از منکر، شرایط عمومی دارد مانند: داشتن علم (به منکر بودن یا نبودن مصداق و موضوع) و یا قدرت (انجام امر و نهی)، حال سؤالی که مطرح می‌شود این است که اگر علم یا قدرت مربوط به این فریضه را نداشتیم، باز هم انجام آن بر ما واجب است؟

بر اساس نظرات علما کسب شرایط لازم است و نمی‌توان فراهم نبودن شرایط را دلیل بر اسقاط تکلیف و انجام فریضتین دانست.

استاد مطهری رحمته‌الله در این باره می‌فرماید:

«شخص ناتوان نباید امر به معروف و نهی از منکر کند. این یعنی نیروی خود را حفظ کن و نتیجه بگیر، اما آن جا که ناتوانی و نیرویت هدر می‌رود، اقدام نکن. این جا هم یک اشتباه بزرگ برای بعضی پیدا شده که می‌گویند: من که قدرت ندارم فلان کار را انجام دهم، اسلام هم گفته اگر قدرت نداری انجام نده؛ پس تکلیف از من ساقط است! در جواب باید گفت: خیر! اسلام می‌گوید: برو و قدرت به دست بیاور؛ این، «شرط وجود» است نه

«شرط وجوب»؛ یعنی گفته‌اند تا ناتوانی دست به کاری
نزن که به نتیجه نمی‌رسی، ولی برو توانایی را به دست
آورتا بتوانی به نتیجه برسی.»^۱

علاوه بر این که هر فردی براساس توان و قدرتی که دارد باید به
وظیفه‌ی خود عمل کند. پیامبر خدا ﷺ فرموده است:

«هر کس از شما منکری را ببیند به دست خویش مانع
آن شود و اگر نتواند به زبان و اگر نتواند به دل مانع
گردد که حد اقل ایمان همین است.»^۲

تمامی پیامبران الهی نیز به مقدار قدرت خود اقدام به امر به
معروف و نهی از منکر می‌نمودند همان‌گونه که حضرت شعیب علیه السلام
خطاب به قوم خود فرمود:

«وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمُ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُم عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا
الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ: (هود: ۸۸)

۱. مطهری، مرتضی. مجموعه آثار، تهران، صدرا، ۱۳۸۴، ج ۱۷، ص ۳۰۶. (حماسه
حسینی ج ۲).

۲. محمد بن زین الدین ابن ابی جمهور، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیّه،
قم، دار سیدالشهداء للنشر، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۴۳۱.
مَنْ رَأَىٰ مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ لَيْسَ وَرَاءَ
ذَلِكَ شَيْءٌ مِنَ الْإِيمَانِ

من هرگز نمی‌خواهم چیزی که شما را از آن باز می‌دارم، خودم مرتکب شوم! من جز اصلاح تا آنجا که توانایی دارم، نمی‌خواهم!»

«امام حسین علیه السلام نیز برای فراهم نمودن شرایط لازم جهت امر به معروف و نهی از منکر بود که در مکه میان سران قبایل اقدام به سخنرانی و افشاگری نسبت به یزید نمود و برای اشراف و سران پندگانه بصره، نامه فرستاد و آن‌ها و دیگر پیروان خویش را به یاری فراخواند، در حالی که پیش از آن هیچ‌کس از بصره برای امام نامه‌ای ننوشته بود.»^۱

«در ادامه همین روند بود که آن حضرت به نامه‌های فراوان مردم کوفه که نزدیک به دوازده هزار نامه بود پاسخ مثبت داده و بیعت آن‌ها را پذیرفتند و حتی جهت اطمینان از اراده جدی مردم در مبارزه با یزید نماینده‌ی ویژه‌ی خود یعنی مسلم بن عقیل را به کوفه فرستاد که در ابتدای کار هجده هزار نفر با ایشان بیعت کردند.»^۲

۱. شیخ نجم الدین طبری، با کاروان حسینی (ج ۲)، تهران، زمزم هدایت، ۱۳۸۶ ش، ص ۳۱.

۲. ر.ک: سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، زندگی امام حسین ع.

تمامی این موارد شاهد و گواه بر تلاش برای فراهم بودن شرایط از جمله قدرت و توانمندی کافی جهت مقابله با حکومت یزید بود و امام حسین علیه السلام نیز بر اساس همین شرایط برای مقابله با یزید به سوی کوفه حرکت نمودند و هنگامی هم که کوفیان به عهد خود وفا نکردند؛ امام علیه السلام تا آن مقدار که قدرت داشتند به تکلیف خود عمل فرموده و به اقامه این فریضه پرداختند تا جایی که جان پاک خود را در این راه فدا نمودند. البته می‌توان گفت اگرچه امام حسین علیه السلام و یاران ایشان شهید شدند اما پیروز میدان بودند زیرا با روشنگری‌های اسرای کربلا به خصوص امام زین العابدین علیه السلام و حضرت زینب سلام الله علیها و شروع قیام‌های متعدد پس از عاشورا همچون قیام مردم مدینه، قیام تواین، قیام مختار و دیگر قیام‌ها که به برکت قیام امام حسین علیه السلام صورت پذیرفت، زمینه‌ی ریشه‌کنی خاندان بنی‌امیه در مدت کوتاهی فراهم گردید.

۲. موانع انجام امر به معروف و نهی از منکر در سازمان

با وجود اهمیت و ضرورت انجام دو فریضه و زمینه‌های ذکر شده، به دلائلی امر به معروف و نهی از منکر در محیط سازمان، از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. اگرچه محیط دینی و انقلابی سپاه از ویژگی‌های برجسته‌ای برخوردار است و قابل قیاس با سازمان‌ها و وضعیت جامعه نیست، ولی نیاز دارد بیش از پیش به عملی نمودن این دو فریضه اهتمام داشته باشد.

سؤال دوم: در این رابطه ضرورت دارد که با راهنمایی و هدایت استاد و مربی برخی موانع احتمالی از زبان فراگیران مورد بحث قرار گیرد و برای اصلاح وضعیت در بحث‌های بعدی به‌ویژه در ابعاد مهارتی چاره‌جویی شود.

(جدول صفحه بعد)

موانع فردی و سازمانی امر به معروف و نهی از منکر		
ندانستن احکام شرعی	نداشتن انگیزه و رغبت	ناآگاهی از ثمرات و آثار آن
ناآگاهی از مهارت‌های لازم	ناآگاهی از مصادیق امر و نهی	خود را کامل و مبرا دیدن
بی‌تفاوتی و تن دادن به وضع موجود	عدم حمایت از آمر و ناهی	ترس از موقعیت شغلی
مماشات و ملاحظه کاری	احتمال مخالفت با ضوابط سازمانی	ملاحظه سلسله مراتب و درجه
فرهنگ و ارزش نشدن	مخدوش شدن انسجام سازمانی و اخوت	خلاء فضا و جو سازمان
انتقادپذیر نبودن افراد	نداشتن الگوی مناسب در سازمان	نداشتن ظرفیت در افراد مؤثر

.....	.....	ملاحظه دوستی و رفاقت
.....	.....	.....

بحث سوم:

مهارت‌های کلیدی و کاربردی انجام فریضتین در سازمان

مهارت‌های انجام دو فریضه

به صورت

قلبی، زبانی و عملی در سازمان

۳. مهارت‌های کاربردی:

اولین مرحله؛ قلبی:

این مرحله عبارت است از اظهار خشنودی و رضایت نسبت به معروف و تنفرو و نارضایتی از منکر در درون، که از طریق حرکات ظاهری مثل چهره، چشمان و... نشان داده می‌شود.

مقصود از امر و نهی قلبی، اظهار رضایت یا کراهت قلبی است یعنی مکلف باید رضایت قلبی خود را نسبت به معروف و تنفرو و انزجار درونی خود را نسبت به منکر آشکار سازد و از این راه فردی که معروفی را ترک می‌کند و یا منکری را به جا می‌آورد را به انجام معروف و ترک منکر وادار سازد.

باید توجه کرد در امر به معروف و نهی از منکر مراتبی است که در صورت حصول مطلوب از مرتبه‌ی پائین‌تر - حتی با احتمال حصول آن - جایز نیست که به مرتبه بالاتر تعدی نمود.

(جدول صفحه بعد)

برخی مصادیق که امکان اجرا در سازمان دارد			
نشانه‌های نهی از منکر قلبی		نشانه‌های امر به معروف قلبی	
رو برگرداندن	اخم کردن	نرمخویی و لینت	خوشروئی و گشاده روئی
اضطراب و تشویش	عبوس کردن چهره و نشان دادن مخالفت	تحویل گرفتن و به گرمی استقبال کردن	احترام کردن و با ملاطفت برخورد کردن
غیظ و غضب	سرد برخورد کردن	شش دانگ گوش دادن	انس و الفت
نشان دادن خشم و ناراحتی	سکوت معنادار و عدم تأیید	خشوع	عطوفت و مهربانی
.....	قطع ارتباط موقت	بلند شدن پیش پای دیگران	احترام کردن و با ملاطفت برخورد کردن
.....	.....	تبسم و شادی	ابراز محبت و لطف
.....	.....	ارتباط چشمی شوق انگیز	بدرقه کردن
.....	.....	.....	احساس همدلی

دومین مرحله: زبانی:

استفاده از زبان و بیان برای ترویج معروف و اعراض از منکر.

درجه دومی که علما و دانشمندان برای نهی از منکر ذکر کرده‌اند، مرحله‌ی زبان است. چه بسا آن بیماری که دچار منکری است، به دلیل جهالت و نادانی و تحت تأثیر یک سلسله تبلیغات قرار گرفته است، احتیاج به مربی، هادی، راهنما و معلم دارد تا با او تماس بگیرد و با کمال مهربانی با او صحبت کند، موضوع را با او در میان بگذارد و معایب و مفاصد را برایش تشریح کند تا آگاه شود و بازگردد. امر به معروف و نهی از منکر باید با رعایت ادب و احترام و انتخاب الفاظ ملایم انجام پذیرد، یکی از مهمترین مسائلی است که در امر به معروف و نهی از منکر در مرتبه قولی و مرحله‌ی تذکر لسانی، به عنوان عاملی مؤثر در افزایش تأثیر و تعمیق نفوذ سخن آمو و ناهی در مخاطب، باید مورد توجه و عنایت آمرین به معروف و ناهیان از منکر باشد.

(جداول صفحات بعد)

برخی از نشانه‌های امر به معروف و نهی از منکر زبانی ۱

توصیه و وصیت به درستی و صداقت	مؤظه زبانی	بیان دغدغه‌ها
بیان افتخارات مکتب	بیان آرمان‌ها	بیان مطلوب‌ها و مذموم‌ها
بیان آسیب‌ها و خطرات	بیان بایدها و نبایدها	بیان ارزش‌ها و بی‌ارزش‌ها
بیان تجدیدنظر کردن در امور	گوشزد کردن تجربه‌های تلخ و شیرین	خواهش و تمنا
دعوت به حق	بیان افتخارات	بیان جدیت‌ها و سهل‌انکاری‌ها
اظهار تأسف و شرمندگی	ملامت و نکوهش	مقایسه کردن گذشته و حال
تحسین، تمجید و ستایش	بیان افراط و تفریط‌ها	بیان دوست دارم‌ها و ندارم‌ها
کنایه و اشاره	بیان موفقیت‌ها و عدم توفیق‌ها	استدلال کردن
بیان اقدام‌ها و تصمیمات درست	تأیید اشخاص یا رد آن‌ها	بیان خواست دشمن و شیطان
تأکید بر روحیه دهی و امید دهی	ذکر اقدامات غلط و کم نتیجه	مطالبه کردن

برخی از نشانه‌های امر به معروف و نهی از منکر زبانی ۲		
تأیید و رد کارها و رفتارها	بیان خواست و دستورات الهی	تهدید و تخویف کردن
بیان مقایسه و خود را جای دیگران در نظر گرفتن	بیان خواسته‌ها و انتظارات	بیان امور خلاف
بیان سبب‌ها و الگوها	پاسخگو کردن و درخواست توضیح دادن (سؤال کردن)	بیان مسئولیت‌ها و تعهدها
ترغیب فردی و جمعی	توجه دادن و تأکید کردن	هشدار دادن زبانی
توجه دادن به ضرورت‌ها و آثار امور	تشویق و تقدیر زبانی	تنبه و بیداری زبانی
بیان غفلت‌ها	تنبيه کردن زبانی	بیان مراقبت‌ها
اعلام بیزاری و انزجار	اظهار تأسف و تأثر	اظهار خوشحالی و مسرت
بیان عاقبت و فرجام کارها	بزرگداشت خوبی‌ها	تقدیر
.....	.....	.....

سومین مرحله؛ عملی:

استفاده از عمل برای ترویج معروف و اعراض از منکر.

شهید مطهری رحمته‌الله می‌فرماید:

«مرحله‌ی سوم عمل است. گاهی طرف در درجه و حالی است که نه اعراض و هجران و نه زبان و بیان بر او تأثیر نمی‌گذارد. در این جا باید از راه عمل وارد شد. وارد عمل شدن تنها زور گفتن و کتک زدن و مجروح کردن نیست، البته مواردی هم هست که جای تنبیه عملی است که آن هم از شئون حکومت اسلامی است و شهروندان جامعه اسلامی از پیش خود حق اعمال این تنبیها را ندارند. امر به معروف عملی این است که نباید تنها به گفتن قناعت کند و فکر کنیم همه چیز با گفتن درست می‌شود. گفتن، شرط لازم است ولی کافی نیست. باید عمل کرد و آن چه مربوط به شهروندان است برخورد عملی غیرمستقیم است.»^۱

گاهی نیز مشاهده می‌شود که منکر چنان در فردی ریشه‌دار

۱. تلخیص جلد ۲ حماسه حسینی، مطهری، مرتضی، ص ۱۹۳-۱۹۷.

شده که با زبان ریشه‌کن نمی‌شود و نیازمند عمل است. در چنین
 مرتبه‌ای است که باید به اقدام عملی دست زد. مقصود از اقدام
 عملی هرگونه فعالیت هدف‌دار و مشروعی است که زمینه را برای
 ریشه‌کنی فساد و رشد معروف فراهم می‌سازد، البته این مرحله از
 امر به معروف و نهی باید به اذن و اجازه ولی مسلمین و مسئولین
 ذی‌ربط باشد تا موجب هرج و مرج جامعه نگردد. (جداول
 صفحات بعد)

**برخی نشانه‌های اقدام عملی برای اقامه
امر به معروف و نهی از منکر در سازمان ۱**

تبلیغ عملی و رفتاری معروف‌ها	تشویق ارزش‌ها در دستور سازمانی	ارتقاء رتبه و درجه رده‌ها و افراد عامل به ارزش‌ها
محروم کردن از امتیازات سازمانی	اجرایی شدن نظام پیشنهادات	رایج شدن گفتمان شایستگی‌های پاسداری
پیشگامی در انجام ارزش‌های سازمانی	تقبیح و اعلام انزجار از منکرات و نشان دادن در عمل	حق و امتیاز مادی و معنوی دادن
برخورد با تخلف و جرائم	نصب صندوق امر به معروف و نهی از منکر	توجه به برنامه‌های فرهنگی اجتماعی
دوری جستن از محافل و دوستان آلوده به گناه	دفع و جلوگیری از منکرات	صدور یا عدم صدور حکم مسئولیت
اعمال مأموریت سخت برای خاطیان	ایجاد سامانه‌های انجام دو فریضه	ناامن کردن زمینه‌های انجام منکر

احترام رفتاری و ارج نهادن حاملان ارزش‌ها	آسیب‌شناسی و اعلام وضعیت به رده پر مسئله	تدوین برنامه برای انجام دو فریضه
وادر کردن به هجرت از محل زندگی	مقاومت در برابر گزارش نادرست	اهتمام به اقامه با شکوه نماز
ایجاد فضای انجام فریضتین بدون واهمه	تعیین سیاست برای رواج معروف و دفع منکرات	مطالبه‌گری انجام دو فریضه

برخی نشانه‌های اقدام عملی برای اقامه

امر به معروف و نهی از منکر در سازمان ۲

اعاده حیثیت و آبروی افراد	اهتمام به برنامه‌های آموزش عقیدتی سیاسی	حذف زمینه‌های آلوده‌ساز افراد
حرمت‌داری و ملاحظه حیثیت افراد	بزرگداشت فعالیت‌ها و افراد ارزشی و معنوی	رواج ارتباط مکاتبه‌ای و نوشتن نامه با نام و نشان شخصی

تذکر و اعمال مقررات در ترک محل کار در ساعات اداری برای امور شخصی	مراقبت از سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی	مراقبت از سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی
ایجاد جو عمومی و همگانی دو فریضه	تعظیم شعائر دینی و انقلابی	عمل در چارچوب مقررات و سلسله مراتب
هشدار در برابر بی‌توجهی به مقررات ایمنی	برخورد با سخن چین‌ها، غیبت کنندگان و شایعه پراکنان	برخورد با تجمل‌گرایی و ترویج فرهنگ مصرفی مسرفانه
برگزاری جلسه انذار و ارشاد فردی و عمومی	اهتمام در انس با قرآن کریم	گزارش و اطلاع‌دهی به مراجع سازمانی
آگاه‌سازی و برخورد با بی‌توجهی به ضوابط امنیتی و حفاظتی و افشای اطلاعات	جلوگیری از اعمال نفوذ برای نیل به منافع شخصی و گروهی	اقدام عملی برای ورود به عرصه‌های اجتماعی دو فریضه

برخی نشانه‌های اقدام عملی برای اقامه امر به معروف و نهی از منکر در سازمان ۳

اعمال ضوابط و جلوگیری از کم کاری و سهل انگاری در کار	انس و ارتباط با اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	مبارزه با بی‌عدالتی و تبعیض
مردم‌داری و همت برای اصلاح وضعیت جامعه	جلوگیری از اسراف در برگزاری جلسات، جشنواره‌ها و همایش‌ها	مراقبت از برخورد نامناسب و تکبر نسبت به ارباب رجوع و همکاران
اهتمام در یادگیری دانش و مهارت‌های لازم و جلوگیری از قصور و تقصیر	تقویت اخوت و رفاقت بین افراد	ایستادگی در برابر دستور خلاف و گزارش به سلسله مراتب
کنترل اختلاط با نامحرمان و رفتارهای غیر اخلاقی	مراقبت از تجسس در امور شخصی همکاران و ارباب رجوع	ممانعت از پارتی‌بازی و ترجیح منافع شخصی و قومی و محلی
اعمال مدیریت حکیمانه و رهبری معنوی فرماندهان	انتقادپذیری فرماندهان و بالا بردن آستانه تحمل و صبر	شفاف‌سازی و جلوگیری از پیش داوری و قضاوت یک‌طرفه
جهاد تا سر حد ایثار جان، مال و آبرو برای حفظ انقلاب و ولایت	پیشگامی برای دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی	تلاش برای کارآمدی سازمان در عرصه‌های مأموریتی
.....	.....	.....

بحث چهارم:

روش تمرین دعوت عمومی
امر به معروف و نهی از منکر
با اولویت دفع منکر

گروه‌های سازمانی مانند گروه‌های صادقین و مجموعه‌های مأموریتی برای دفع منکر یا منکرات تشکیل می‌شود.

گام اول: ایجاد انگیزه برای برطرف کردن منکر سازمانی
احتمالی (تصمیم و اراده جدی):

اعضای گروه پیرامون اهمیت و ضرورت اقامه دوفریضه در
محیط سازمان بحث کنند؛ مواردی مانند: اطاعت از دستور
الهی، اجتناب ناپذیر بودن حفظ هویت سازمان معنوی سپاه در
اقامه دوفریضه، توجه به سنت‌های الهی نزول برکات خداوند در
صورت اصلاح امور و...

گام دوم: شناسایی منکر یا منکرات شایع در محیط سازمان
مواردی مانند: کم‌کاری، بدزبانی، قضاوت و داوری توأم با سوء
ظن نسبت به امور سازمانی و...

اعضای گروه بدون کتمان آسیب‌های موجود، فهرستی از
مهم‌ترین مسائل را به همراه میزان شیوع آن در محیط کاری (با
اتفاق نظرنسبی) تعیین نمایند.

میزان شیوع به معنای عمومی بودن آن منکر و آسیب بالفعل

است یا مواردی وجود دارد که احتمال شایع شدن را در محیط سازمان داشته باشد.

برای تمرین عمومی یک مورد بارز و مخّل سازمان انتخاب شود و حرکت منسجم طی شود.

گام سوم: ریشه‌یابی و علت‌یابی منکرمدنظر:

شامل منکرات فردی و اجتماعی (با ترجیح مسائل عمومی و اجتماعی) و بررسی برخی موانع موجود از قبیل: ناآگاهی، غفلت، استکبار، وسوسه‌های شیطانی، بی‌توجهی به تربیت معنوی، ضعف باورها و خودسازی و کنترل نفس، ضعف‌های سازمانی در نظارت و پایش، نقص ضوابط و مقررات، عملکرد غلط مدیریتی و فرماندهی و...

گام چهارم: بررسی راهکارها و نحوه برطرف کردن علل منکر:

۱. تقویت باورها و اعتقادات

۲. تلاش برای تربیت معنوی

۳. متشروع نمودن افراد

۴. پایش دقیق شایستگی‌ها

۵. ضابطه‌مندی و عمل به مقررات سازمانی

۶. تعیین حدود و ثغور مسئولین و فرماندهان
۷. ایجاد جوّ و فرهنگ خود مراقبتی و دیگر مراقبتی
۸. برداشتن موانع منکرزدائی از قبیل حمایت از ناهی منکرو امان داشتن در انجام فریضه و...
۹. ایجاد کانال‌های نظارتی امین
۱۰. برخورد به موقع با تخلفات
۱۱. اطلاع رسانی و شفاف سازی امور
- گام پنجم: چگونگی عملی کردن راهکارها در دعوت عمومی و جمعی (تغییر رفتار)
۱. یادآوری نیت و انجام اعمال برای قرب به خداوند (مخلصانه بودن و تقدس دادن به کار).
۲. تمرکز بر منکر اولویت دار و انگیزه سازی به عنوان تکلیف دینی تعهد گروهی سازمانی بر رفع منکر و پاکسازی محیط پیرامون.
۳. اذعان و اطمینان افراد بر ناپسند بودن انجام منکر و ضرورت اصلاح وضعیت.
۴. انتخاب روش مناسب تغییر و اصلاح مانند استفاده از روش

فريضه‌سازی برای ملزم نمودن خود و ديگران، روش وادار کردن نفس و تحمیل به خود و...

۵. استفاده از الگوی تدریجی، کاربردی و مورد پذیرش افراد.

۶. مراقبت افراد بر رفع منکر و تذکر برادرانه به فرد یا افراد خاطی.

۷. تقویت رفتار مخالف منکر، رواج معروف‌ها و جایگزینی بر رفتار ناپسند و منکر.

۸. ترغیب و تشویق نوع فعل و فاعل آن.

۹. استفاده از بسته‌های معنوی ذکر (تقید به اذان و اقامه نماز،

قرائت قرآن، دعا، یاد شهدا، آخرت و...)

۱۰. استفاده از بسته راهنمای عمل ذکر سیره اهل بیت علیهم‌السلام و

دستورالعمل‌های اخلاقی بزرگان و علمای تشیع مانند مرحوم شاه

آبادی، سید علی قاضی، حضرت امام خمینی، آیت الله بهجت

و...

۱۱. تکرار، مداومت و محافظت بر عمل.

۱۲. پایش و اثرسنجی و اصلاح روند.

۱۳. الگوسازی برای رفع سایر منکرات.

تکمله

الف) تشبیهاتی در بیان اهمیت امر به معروف؛

۱. دریای بزرگ

«إِلَّا كَنْفَتَهُ فِي بَحْرِ لُجِّي»^۱

۲. چراغ نورانی

امربه معروف: مثل چراغی است که همه خیر را روشن می‌کند،
مثل خونی است که در تمام رگ‌ها است.

۳. لزوم دفع بلای عمومی

۳/۱. حضرت عیسیٰ علیه السلام فرمود:

«به حق گویم: حریق در خانه‌ای روی دهد و خانه به
خانه پیش رود تا محله‌ای را به آتش کشد، جز این که
در همان خانه نخست مهارش کنند، در و دیوار را درهم
کوبند تا چیزی که در آن نفوذ کند نیابد.»^۲

۱. ابن ابی الحدید، همان

۲. حسن بن علی ابن شعبه حرانی، تحف العقول عن آل الرسول، تصحیح علی اکبر
غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۳، ص ۵۰۴.

بِحَقِّ أَقُولُ لَكُمْ إِنَّ الْخَرِيقَ لَيَقْعُ فِي الْبَيْتِ الْوَاحِدِ فَلَا يَزَالُ يَنْتَقِلُ مِنْ بَيْتٍ إِلَى بَيْتٍ حَتَّى تَحْتَرِقَ
بُيُوتٌ كَثِيرَةٌ إِلَّا أَنْ يَسْتَدْرِكَ الْبَيْتُ الْأَوَّلُ فَيُهْدَمَ مِنْ قَوَاعِدِهِ فَلَا تَجِدَ فِيهِ النَّارَ مَعْمَلًا

۲/۳. حضرت عیسی علیه السلام فرمود:

«به حق گویم: آن‌که بیند ماری برادرش را هدف گرفته،
و او را هشدار ندهد تا مارش بکشد از شرکت در قتل وی
بری نیست. آن کس هم که ببیند برادرش خیال گناه
دارد و از عواقب آن زنده‌اش ندهد تا گرفتار شود از شرکت
در گناهش مبرا نخواهد بود.»^۱

۳/۳. مثال کسی که قسمت خود را در کشتی در وسط دریا
سوراخ می‌کند.^۲

۳/۴. مثال کسی که نهی از منکر را ترک کند مثل کسی است
که مجروح را در کنار جاده رها کند.^۳

۴. پیروزی عمومی

امام صادق علیه السلام فرمود:

«هر باطلی که در برابر حق به پا خیزد، حق بر آن غلبه

۱. همان:

بِحَقِّ أَقُولُ لَكُمْ مَنْ نَظَرَ إِلَى الْحَيَةِ تَوَمَّ أَخَاهُ لِتُلَدَّعَهُ وَلَمْ يُحَذِّرْهُ حَتَّى قَتَلْتَهُ فَلَا يَأْمَنُ أَنْ يَكُونَ قَدْ
شَرِكَ فِي ذِمَّتِهِ وَكَذَلِكَ مَنْ نَظَرَ إِلَى أَخِيهِ يَعْمَلُ الْخَطِيئَةَ وَلَمْ يُحَذِّرْهُ عَاقِبَتَهَا حَتَّى أَخَاطَتْ
بِهِ فَلَا يَأْمَنُ أَنْ يَكُونَ قَدْ شَرِكَ فِي إِثْمِهِ

۲. علی بن حسام الدین متقی هندی، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، بیروت، دار
کتاب العلیمه، ۱۴۱۹ق، ج ۳، ص ۸۲.

۳. همان

می‌کند، و این مطلب در آیه: «بلکه ما حق را بر سر باطل می‌کوییم تا آن را هلاک سازد؛ و این گونه، باطل محو و نابود می‌شود» (انبیاء: ۱۸) بیان شده است.^۱

ب) فلسفه امر به معروف و نهی از منکر:

خداوند کریم در قرآن مجید می‌فرماید:

«وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ... (توبه: ۷۱)

مردان و زنان با ایمان ولی^۲ و یار و یاور یکدیگرند، امر به معروف، و نهی از منکر می‌کنند...

آیه از این جا شروع می‌شود که می‌فرماید: «مردان و زنان با ایمان دوست و ولی و یار و یاور یکدیگرند» درباره‌ی منافقان کلمه‌ی اولیاء، ذکر نشده بود بلکه جمله‌ی بعضهم من بعض که دلیل بروحدت هدف و هماهنگی صفات و کردار است به چشم می‌خورد، اشاره به این که «منافقان» هر چند در صف واحدی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق، ج ۸، ص ۲۴۲.

لَيْسَ مِنْ تَاطِلٍ يَتُومُ يَأْزَأُ الْحَقُّ إِلَّا غَلَبَ الْحَقُّ الْبَاطِلَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ «بَلْ تُقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ»

قرار دارند و گروه‌های مختلف‌شان در مشخصات و برنامه‌ها شریکند روح مودت و ولایت در میان آن‌ها وجود ندارد، و هرگاه منافع شخصی آنان به خطریافتد حتی به دوستان خود خیانت خواهند کرد، به همین دلیل در آیه ۱۴ سوره‌ی حشر آمده است: «تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ» (آن‌ها را متحد فکری می‌کنی در حالی که دل‌های‌شان پراکنده است)^۱

بعد از بیان حال منافقین حال عامه‌ی مؤمنین را بیان می‌کند و می‌فرماید: «مردان و زنان با ایمان اولیای یکدیگرند» تا منافقین بدانند نقطه‌ی مقابل ایشان مؤمنین هستند که مردان و زنان‌شان با همه‌ی کثرت و پراکندگی افرادشان همه در حکم یک تن واحدند، به همین جهت بعضی از ایشان امور بعضی دیگر را عهده‌دار می‌شوند. و به همین جهت است که هر کدام دیگری را به معروف امر می‌کند و از منکر نهی می‌نماید. آری، به خاطر ولایت داشتن ایشان در امور یکدیگراست. آن‌هم ولایتی که تا کوچک‌ترین افراد اجتماع راه دارد. که به خود اجازه می‌دهند هر یک دیگری را به معروف و یا داشته و از منکر باز دارد.

۱. ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، ج

«و در تهذیب به سند خود از صفوان بن مهران آورده که گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم زن مسلمان نزد من می‌آید، او مرا به شغلم (چاپادار) می‌شناسد و من او را به مسلمانی می‌شناسم و او محرمی ندارد، آیا او را حمل بکنم؟ فرمود: عیب ندارد، حمل کن زیرا مؤمن برای زن مؤمن محرم است، آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»^۱

پیام‌ها:

۱. مؤمنان در جامعه اسلامی نسبت به یکدیگر حق ولایت و نظارت همراه با محبت دارند و بی تفاوت نیستند (بعضهم اولیاء بعض).
۲. امر به معروف و نهی از منکر بر همه‌ی مردان و زنان با ایمان واجب است (المؤمنون والمؤمنات یأمرون، ینهون)
۳. امر و نهی در سایه‌ی محبت و ولایت قابل اجرا است (اولیاء، یأمرون)

---

۱. سید محمد حسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ق، ج ۹، ص ۴۵۵.

و فی التهذیب باسناده عن صفوان بن مهران قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام تأتيني المرأة المسلمة قد عرفتني بعمل أغرفها بإسلامها ليس لها محرم قال فأحملها فإن المؤمن محرم للمؤمن ثم تلا هذه الآية والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولياء بعض...

۴. کسانی که دیگران را به کارهای خوب دعوت می‌کنند، باید خود نیز اهل عمل باشند (یأمرون، یقیمون الصلوة، یؤتون الزکوة)^۱

ج) برخی از آثار امر به معروف و نهی از منکر:

۱. تشویق نیکان و تنبیه بدان

امام علی علیه السلام فرمود:

«نیکوکار و بدکار در برابرت یکسان نباشند، که این کار نیکوکار را در انجام کار نیک بی‌ رغبت، و بدکار را در بدی ترغیب می‌کند.»^۲

۲. بهترین جامعه

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود:

«مادامی که مردم امر به معروف و نهی از منکر نمایند و بر اعمال نیک همکاری نمایند در خیر و خوشی بسر می‌برند؛ و هرگاه این کار را نکنند برکت‌ها از آن‌ها گرفته

۱. محسن قرآنی، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸، ج ۳، ص ۴۶۳.

۲. نهج البلاغه، همان، نامه ۵۳، ص ۴۳۱.

فَإِنَّ فِي ذَلِكَ تَرْهِيْداً لِّأَهْلِ الْإِحْسَانِ فِي الْإِحْسَانِ وَ تَدْرِيباً لِّأَهْلِ الْإِسَاءَةِ عَلَى الْإِسَاءَةِ

می‌شود و بعضی از آن‌ها بر بعضی دیگر مسلط می‌شوند.
و یاوری برای‌شان در آسمان و زمین نخواهد بود.»^۱

۳. انسانیت انسان

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

«آن که با دل معروف را نشناخت، و منکر را انکار نکرد
واژگون می‌شود و نیکی‌هایش نابود، و بدی‌هایش
آشکار می‌گردد.»^۲

۴. ردّ ظلم

با این‌که یک نفر شتری را که معجزه حضرت صالح علیه السلام بود کشت،
قرآن می‌فرماید:

«فَعَقَرُوا النَّاقَةَ (اعراف: ۷۷). ناقه را پی کردند.»

یعنی همگی با هم کشتند، چون بقیه به این‌کار راضی بودند.

۱. محمد بن الحسن طوسی، تهذیب الأحکام، تحقیق سیدحسن موسوی خراسان،
تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۸۱.

لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ فَإِذَا لَمْ
يَفْعَلُوا ذَلِكَ نُزِعَتْ مِنْهُمُ الْبَرَكَاتُ وَ سَلَّطَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ
وَ لَا فِي السَّمَاءِ

۲. نهج البلاغه، همان، حکمت [۳۸۱] ۳۷۵، ص ۵۴۲.

فَمَنْ لَمْ يَعْرِفْ بِقَلْبِهِ مَعْرُوفًا وَ لَمْ يُنْكِرْ مُنْكَرًا قُلِبَ فَجْعِلَ أَعْلَاهُ أَسْفَلَهُ وَ أَسْفَلَهُ أَعْلَاهُ

امام جواد علیه السلام فرمود:

«هر کس کار زشتی را نیک شمارد، در آن کار شریک باشد.»^۱

۵. حفظ ارزش‌ها

اگر امر به معروف نشود، ارزش‌ها ضد ارزش می‌شود.

«روزی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله به اصحاب فرمود: چگونه

خواهید بود آنگاه که زنان تان فاسد و جوانان تان فاسق

شوند؟ و امر به معروف و نهی از منکر را ترك کنید؟

گفتند: یا رسول الله چنین روزی خواهد آمد؟

فرمود: آری و بدتر هم، وقتی که به کارهای ناپسند امر

کنید و از کارهای نیک جلوگیری چه خواهید کرد؟

گفتند: یا رسول الله چنین روزی خواهد آمد؟

فرمود: آری و بدتر هم، وقتی بد را خوب و خوب را بد

دانید چه می‌کنید؟»^۲

۱. محمد محمدی‌ری شهری، میزان الحکمه، قم، دارالحديث، سال نشر: ۱۳۹۸، ج ۷،

ص ۳۴۱ شماره ۱۲۸۷۸

مَنْ اسْتَحْسَنَ قَبِيحًا كَانَ شَرِيكًا فِيهِ

۲. محمد بن یعقوب کلینی، همان، ج ۵، ص ۵۹

قال الصادق عليه السلام: «قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله: كَيْفَ بِكُمْ إِذَا فَسَدَتْ نِسَائُكُمْ وَ فَسَقَ شَبَابُكُمْ وَ لَمْ تَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ لَمْ تَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ» قَبِيلٌ لَهُ وَ يَكُونُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: «نَعَمْ وَ سَرَّ

۶. عدالت اجتماعی

نظارت عمومی، زمینه‌ی فراگیری عدالت اجتماعی را فراهم می‌سازد و ضمن تعدیل ثروت‌های جامعه، زندگی عادلانه‌ای برای اقشار مختلف مردم فراهم خواهد. امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید:

«امر به معروف و نهی از منکر... همچنین تقسیم (عادلانه‌ی) بیت‌المال و غنائم را در پی دارد و صدقات (مالیات‌های شرعی) از جاهای لازم گرفته شده در جای حق و مناسب مصرف می‌شود.»^۱

۷. حلال شدن درآمدها

امام باقر علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«به وسیله امر به معروف و نهی از منکر کسب و کارها حلال می‌شود.»^۲

۱. حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعة، قم، مؤسسة آل البيت، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۶ ص ۱۳۰.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، همان، ج ۵، ص ۵۶.

بها... تَجِلُّ الْمَكَاسِبُ